

Назарчук Олександр Миколайович

Кандидат історичних наук, доцент, докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-2616-6020>

e-mail: a_nazarchuk@ukr.net

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Резюме

У статті досліджено ключову роль політичних еліт у формуванні громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано вплив політичних еліт на розвиток демократичних інститутів, їхню здатність до інституційної взаємодії з громадськими організаціями та участь у забезпеченні демократичних перетворень. Встановлено, що політичні еліти виступають як ключові суб'єкти, що визначають вектор політичних трансформацій. Однак їхній вплив часто супроводжується викликами, такими як корпоративні інтереси, корупційні практики та обмежена прозорість у прийнятті рішень.

Досліджено етапи розвитку політичних еліт з моменту незалежності України. На початкових етапах вони склалися з колишніх пострадянських кадрів, що сповільнювало процес демократизації. Після Помаранчевої революції та особливо після Революції Гідності 2014 року відбулося оновлення політичної еліти, що сприяло більшій прозорості і відкритості в прийнятті рішень. Виявлено, що вплив олігархічних структур залишається значним фактором, який ускладнює проведення реформ.

Проаналізовано роль публічних консультацій та відкритих зустрічей з громадськістю у демократизації політичних процесів. Встановлено, що ці механізми є важливими для залучення громадян до ухвалення ключових політичних рішень, проте їхня ефективність часто обмежена через внутрішній тиск інтересів політичних еліт.

Узагальнено, що для підтримки сталого демократичного розвитку необхідно подальше вдосконалення механізмів залучення громадян до

політичного процесу, збільшення прозорості та відповідальності влади, а також посилення контролю за діяльністю політичних еліт з боку громадськості.

Пропонується активніше використовувати цифрові платформи для взаємодії між владою та громадськістю, що дозволить не тільки розширити можливості для участі громадян у політичному житті, але й забезпечити оперативний зворотний зв'язок між владою та громадянським суспільством. Виявлено, що такі платформи можуть стати дієвим інструментом для покращення прозорості процесів ухвалення рішень, сприяти відкритості політичних еліт та посилити контроль громадськості за їхньою діяльністю.

Обґрунтовано, що для досягнення стійкого демократичного розвитку необхідно збалансувати інтереси політичних еліт та громадянського суспільства, створюючи інклюзивні механізми для обговорення та ухвалення рішень. Узагальнено, що ключовими напрямками подальших досліджень має стати вивчення конкретних механізмів взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством, а також аналіз їхньої ефективності в умовах політичних криз.

Ключові слова: соціальна відповідальність, політичне лідерство, інституційний розвиток, демократичні процеси, громадська участь, політичні еліти.

Вступ

Проблема політичних еліт та їхнього впливу на формування громадянського суспільства в Україні є актуальною в контексті демократизації суспільних процесів та розвитку інституційної спроможності держави. Політичні еліти є ключовими суб'єктами, які не тільки формують політичний порядок денний, але й визначають напрями суспільних трансформацій, впливаючи на процеси демократичного розвитку та громадської участі. З огляду на нестабільність політичних інститутів та часту зміну політичних курсів, роль еліт у цьому процесі набуває особливого значення, оскільки саме вони здатні задавати вектор змін та сприяти створенню стійких демократичних інститутів.

Формування громадянського суспільства в Україні ускладнюється наявністю низки факторів, серед яких недовіра до політичних інституцій, нерозвиненість демократичних традицій, а також обмежена громадська участь у процесах прийняття рішень. У цьому контексті політичні еліти можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль. З одного боку, вони здатні підтримувати розвиток інститутів громадянського суспільства, сприяти підвищенню політичної культури та стимулювати інституційну взаємодію з громадськими організаціями. З іншого боку, концентрація політичної влади в руках обмеженої групи осіб може призвести до відтворення авторитарних практик, що гальмують демократичні процеси та обмежують інституційну взаємодію з суспільством.

Наукове дослідження ролі політичних еліт у формуванні громадянського суспільства в Україні є важливим для виявлення закономірностей взаємодії між політичними лідерами та суспільством, а також для розробки рекомендацій щодо оптимізації механізмів суспільної участі. Це дослідження дає змогу глибше зрозуміти специфіку демократичних перетворень у перехідних суспільствах та оцінити потенціал політичних еліт у забезпеченні сталого розвитку громадянського суспільства. У практичній площині аналіз взаємодії політичних еліт та громадянського суспільства сприятиме формуванню стратегій, спрямованих на підвищення ефективності державного управління, зростання громадської довіри та посилення ролі громадян у процесах прийняття політичних рішень.

Метою статті є аналіз ролі політичних еліт у формуванні громадянського суспільства в Україні та оцінка їхнього впливу на демократичні процеси, інституційний розвиток і громадську участь. Завдання статті передбачають:

1. Дати характеристику процесу формування політичних еліт в Україні та їхнього впливу на розвиток громадянського суспільства, зокрема на інституційну спроможність державних і недержавних організацій.

2. Визначити ключові чинники, що обумовлюють ефективність взаємодії політичних еліт із громадянським суспільством, а також оцінити їхню роль у забезпеченні відкритості та прозорості прийняття політичних рішень.

3. Проаналізувати особливості співпраці між політичними елітами та громадськими організаціями та розробити пропозиції щодо оптимізації цієї взаємодії для зміцнення демократичних інститутів в Україні.

Методи дослідження

У дослідженні використано комплекс методів, що дозволяють усебічно оцінити роль політичних еліт у формуванні громадянського суспільства в Україні. Основним методом став історичний аналіз, завдяки якому вдалося простежити еволюцію політичних еліт від здобуття незалежності до сучасних реалій. Цей метод дозволив виявити ключові етапи становлення еліт та їхній вплив на розвиток інституційної спроможності державних і недержавних інститутів.

Крім того, застосовано порівняльний метод, за допомогою якого було проаналізовано відмінності у взаємодії політичних еліт із громадянським суспільством на різних етапах розвитку України. Це дозволило оцінити вплив різних політичних режимів на становлення демократичних процесів та залучення громадськості до прийняття політичних рішень.

Метод аналізу документів та офіційних джерел було використано для оцінки сучасних механізмів взаємодії між владою та громадянським суспільством. Зокрема, було проаналізовано законодавчі акти, звіти громадських організацій, а також матеріали медіа, що висвітлюють роль еліт у демократичних процесах.

Застосування таких методів дозволило отримати глибоке розуміння того, як політичні еліти впливають на інституційну спроможність та громадську участь у сучасній Україні, а також виявити ключові виклики та перспективи подальших реформ.

Результати дослідження

Історично процес формування політичних еліт в Україні мав складний та суперечливий характер, обумовлений тривалим перебуванням країни під владою різних імперій та держав. У період царської росії та Австро-Угорської імперії українська політична еліта фактично була позбавлена можливості брати участь у формуванні власної державної політики та національної ідентичності, через що громадянське суспільство перебувало у зародковому стані [1, с. 12–16; 2]. Становлення незалежної України у 1991 році не лише змінило політичний ландшафт країни, а й висунуло на перший план питання формування нової політичної еліти, яка повинна була стати рушійною силою демократичних перетворень.

На початкових етапах незалежності українські політичні еліти були тісно пов'язані з пострадянськими структурами влади, що зумовило переважання інтересів окремих груп над загальносуспільними. Це, своєю чергою, обмежувало можливості розвитку громадянського суспільства, яке стикалося з викликами щодо своєї інституціоналізації та визнання в суспільно-політичних процесах [3, с. 129–134]. Упродовж 1990-х — початку 2000-х років політична еліта України поступово трансформувалася під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, таких як активізація демократичних рухів, прагнення інтеграції до європейських структур, а також зміна політичного режиму внаслідок Помаранчевої революції 2004 року [4; 5, с. 132–134]. Ці процеси сприяли посиленню позицій громадянського суспільства, хоча його вплив залишався фрагментарним та обмеженим через збереження значного впливу олігархічних груп та корупційних практик.

Революція Гідності 2014 року та подальша війна на сході країни стали важливими віхами у становленні нової політичної еліти, вимушеної адаптуватися до умов посилення громадського контролю та потреби у реформуванні всіх сфер державного управління [1, с. 14]. Українська політична еліта була значно оновлена через інтеграцію нової хвилі лідерів, серед яких активісти Майдану, ветерани антитерористичної операції, командири добровольчих формувань, а також представники журналістської та громадської сфер [6]. В умовах сьогодення політичні еліти відіграють вирішальну роль у розвитку громадянського суспільства, але водночас залишаються значною мірою залежними від патронажних мереж та корпоративних інтересів, що перешкоджає ефективній демократичній трансформації. Таблиця 1 ілюструє етапи розвитку політичних еліт в Україні та їхні взаємини з громадськими інституціями.

Таблиця 1

Етапи розвитку політичних еліт в Україні та їхні взаємини з громадськими інституціями

Етап розвитку	Характеристика політичних еліт	Форми взаємодії з громадянським суспільством
Початок незалежності (1991–2004)	Політичні еліти формувалися на основі радянської номенклатури, зберігалася закритість і централізованість управління	Обмежена співпраця, відсутність інституційних механізмів для діалогу з громадянським суспільством, використання адміністративного ресурсу
Помаранчева революція (2004–2013)	Зміна політичних еліт, посилення демократичних тенденцій. Акцент на демократичних реформах і залученні громадськості	Відкриті обговорення, створення дорадчих органів, громадські слухання, розвиток незалежних ЗМІ
Після Революції Гідності (2014–2019)	Зміцнення демократичних сил, прагнення до прозорості та відкритості. Посилення впливу громадянського суспільства	Активізація громадянських ініціатив, створення нових платформ для діалогу, моніторинг діяльності політиків громадськими організаціями
Після початку війни (з 2014 року до сьогодні)	Політичні еліти зосереджені на збереженні державності та реформуванні інституцій. Важливість підтримки та довіри громадянського суспільства зростає.	Спільна робота з громадянським суспільством для підтримки національної безпеки, контроль за виконанням реформ, участь громадськості в антикорупційних ініціативах

Джерело: сформовано автором на підставі [1, 7, 8]

Сучасний стан взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством в Україні характеризується значними трансформаціями, які відбулися внаслідок багатьох факторів, зокрема політичних криз, соціальних протестів і війни на сході країни. По-перше, після Революції Гідності 2014 року значно зросла активність громадських організацій, які стали важливими гравцями в політичному процесі. Вони не лише контролюють діяльність державних інституцій, але й беруть участь у формуванні та реалізації політик [9].

По-друге, політичні еліти змушені були визнати важливість відкритого діалогу з громадськістю для збереження легітимності влади. Це призвело до створення нових платформ для комунікації, таких як відкриті зустрічі, громадські консультації та форуми. Політики стали більше враховувати громадську думку під час ухвалення рішень, що свідчить про зміщення акцентів від традиційної бюрократії до більш відкритих і прозорих форм управління.

Однак, попри позитивні зрушення, залишаються й суттєві виклики. Політичні еліти все ще зберігають значний вплив олігархічних груп, які намагаються маніпулювати громадськими ініціативами на свою користь. Ця залежність перешкоджає реалізації реформ і може підірвати довіру громадян до політичних інститутів.

У сучасних умовах взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства визначається прагненням до спільної роботи у розв'язанні нагальних проблем, таких як корупція, правозахист та забезпечення стабільності держави [10, с. 600–612]. Це вимагає розробки ефективних механізмів взаємодії, які враховують інтереси різних соціальних груп, а також забезпечують прозорість та підзвітність політичних еліт.

У табл. 2 узагальнено механізми взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством, які стали основою для розвитку демократичних процесів в Україні та сприяють зміцненню громадянської участі у політичному житті.

Сучасні умови взаємодії політичних еліт і громадянського суспільства в Україні демонструють значні зміни та еволюцію в методах комунікації та участі [8]. Громадські консультації, відкриті зустрічі та механізми громадського контролю стали невіддільною частиною політичного процесу. Ці механізми забезпечують платформу для обміну думками між громадянами та політиками, що позитивно впливає на прозорість і підзвітність влади.

Проте існують і серйозні виклики. Активна участь громадян у консультаціях та зустрічах не завжди забезпечується, а громадські організації часто стикаються з тиском і обмеженнями від політичних еліт. Співпраця з неурядовими організаціями виявляється корисною, проте вона потребує більшої прозорості та підзвітності, щоб уникнути маніпуляцій і задоволення вузьких інтересів.

Таблиця 2

Механізми взаємодії політичних еліт та громадянського суспільства в Україні

Механізм взаємодії	Опис	Стан розвитку в Україні
Громадські консультації	Платформи для обговорення політик, де громадяни можуть висловлювати свої думки	Відбуваються регулярні консультації, але участь не завжди є активною
Відкриті зустрічі	Зустрічі політиків з громадськістю, де обговорюються актуальні питання	Зростає кількість зустрічей, але їхня ефективність залежить від готовності еліт
Громадський контроль	Активність громадських організацій у моніторингу дій влади та захисті прав громадян.	Збільшується кількість організацій, але вони часто стикаються з тиском від влади
Партнерство з неурядовими організаціями	Співпраця між державою і неурядовими організаціями для розв'язання соціальних проблем	Розвивається, але існує потреба в більшій прозорості та підзвітності
Використання технологій	Використання цифрових платформ для збирання громадської думки та формування політик	Технології активно впроваджуються, але є виклики з доступом і безпекою даних

Джерело: сформовано автором на підставі [11, 12]

Використання цифрових технологій відкриває нові можливості для взаємодії та збору громадської думки, але залишається проблема доступу та безпеки даних. У загальному, сучасні умови демонструють прагнення до інтеграції громадянського суспільства в політичний процес, але для досягнення сталого розвитку необхідні подальші зусилля з боку політичних еліт і активізації громадської участі.

Взаємодія політичних еліт із громадськими організаціями є важливим елементом демократичного управління та розвитку громадянського суспільства. У різних країнах ці відносини формуються залежно від політичної культури, правових умов та ступеня розвитку інститутів громадянського суспільства. Політичні еліти, маючи можливість впливати на прийняття рішень, можуть забезпечувати сталість політичних процесів, водночас громадські організації відіграють роль посередника між суспільством і владою, доносячи до еліт інтереси різних груп населення. Від ефективності такої співпраці залежить якість управлінських рішень, рівень довіри суспільства до влади та розвиток демократичних процесів.

Таблиця 3

Ключові чинники, що сприяють успішній взаємодії політичних еліт із громадянським суспільством

Чинник	Пояснення
Прозорість діяльності політичних лідерів	Готовність політиків до відкритого діалогу та врахування позицій громадських об'єднань при ухваленні рішень
Регуляторна основа	Забезпечує формалізацію співпраці та створює механізми для проведення консультацій, спільного прийняття рішень і захисту інтересів усіх учасників процесу
Ресурсний потенціал громадських організацій	Професійні та фінансові ресурси, наявність експертних знань, які дозволяють громадським організаціям ефективно взаємодіяти з політичними елітами
Політична культура	Норми поведінки політичних еліт та їхнє ставлення до громадських організацій, яке визначає рівень співпраці та ставлення до громадянського суспільства

Джерело: сформовано автором

Сучасні умови, зокрема на тлі політичних криз, воєнних дій та змін у глобальній безпековій ситуації, суттєво вплинули на характер взаємодії між політичними елітами та громадськими організаціями [13, с. 262–271; 10, с. 600–614]. Нині одним із ключових викликів є зростання суспільної поляризації, яка може впливати на зменшення довіри до політичних еліт і підвищення вимог громадських організацій до прозорості процесів прийняття рішень [7]. Це призводить до необхідності більш інтенсивного діалогу між політичними елітами та громадянським суспільством.

Сьогодні на перший план виходять такі чинники, як відкритість політичних еліт і готовність до співпраці. В умовах соціальних та економічних викликів еліти повинні шукати компроміси та активно залучати громадські організації до процесу прийняття рішень. Правова база, хоч і залишається важливою, часто потребує адаптації до нових реалій, таких як цифровізація процесів участі громадськості та розширення можливостей онлайн-комунікації.

Ресурсний потенціал громадських організацій також зазнав змін: цифрові технології дозволили розширити можливості для представлення інтересів, але водночас фінансові виклики, особливо в умовах кризи, обмежують їхню діяльність. Політична культура в сучасних умовах має бути адаптованою до вимог сучасності, що означає не тільки відкритість до діалогу, але й готовність політичних еліт до критичного мислення та прийняття рішень на основі експертних думок.

У сучасних умовах, попри зміни, продовжують залишатися актуальними ключові чинники ефективної взаємодії, проте вони потребують нових підходів і гнучкості для відповідей на нові виклики.

Вплив політичних еліт на формування інституційної спроможності державних і недержавних інститутів залишається ключовим чинником у розвитку національних політичних систем та стабільності суспільств. Політичні еліти, контролюючи процес прийняття рішень і розподіл ресурсів, мають безпосередній вплив на ефективність роботи державних інститутів та їхню здатність відповідати на сучасні виклики, а також на спроможність недержавних структур, таких як громадські організації, бізнес-сектор та медіа, адаптуватися до нових умов.

Одним із прикладів є процес децентралізації в Україні. Політичні еліти сприяли впровадженню децентралізаційної реформи, яка стала важливим кроком для підвищення інституційної спроможності місцевих органів влади. Ця реформа надала більше повноважень і ресурсів місцевим громадам, що дозволило їм ефективніше розв'язувати локальні проблеми та забезпечувати місцевий розвиток. Водночас успіх цієї реформи залежав від політичної волі центральних еліт, які змогли забезпечити інституційну підтримку та нормативно-правову базу для її реалізації.

Ще один сучасний приклад стосується пандемії COVID-19. Політичні еліти багатьох країн, зокрема європейських, ухвалювали рішення щодо посилення або послаблення карантинних заходів, що суттєво вплинуло на роботу державних інститутів охорони здоров'я. В Італії, зокрема, політична еліта сприяла зміцненню інституційної спроможності системи охорони здоров'я, упроваджуючи надзвичайні заходи, які допомогли уникнути колапсу під час пікових навантажень. Водночас у деяких країнах недостатня готовність політичних еліт до кризового управління виявила слабкі сторони державних інститутів, особливо в частині координації з громадськими та міжнародними організаціями.

Політичні еліти також мають суттєвий вплив на інституційну спроможність недержавних інститутів. Наприклад, у Польщі зростання ролі громадських організацій у політичних процесах пов'язане з підтримкою політичних еліт, які ухвалюють нормативно-правові акти, що розширюють можливості для участі громадських організацій у державному управлінні. Водночас в Угорщині політичні еліти проводять політику, спрямовану на обмеження діяльності деяких громадських організацій через законодавчі та адміністративні бар'єри, що послаблює їхню інституційну спроможність.

Таким чином, політичні еліти грають вирішальну роль у визначенні інституційної спроможності як державних, так і недержавних інститутів. Їхні рішення щодо законодавчих змін, ресурсного забезпечення та підходів до управління безпосередньо впливають на ефективність цих інститутів у сучасних умовах. Водночас практичні приклади показують, що цей вплив може бути як позитивним, забезпечуючи інституційний розвиток, так і негативним, сприяючи централізації влади або обмеженню громадянського суспільства.

Роль політичних еліт в Україні у забезпеченні відкритості та прозорості процесу прийняття політичних рішень останніми роками набула особливої актуальності. Одним із ключових інструментів, запроваджених політичними елітами для підвищення прозорості, є система електронних закупівель Prozorro [14]. Ця система стала символом боротьби з корупцією та ефективного управління державними ресурсами. Вона дозволяє будь-якому громадянину або бізнесу слідкувати за тендерами та процесом витрат державних коштів у режимі реального часу, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності влади. Prozorro не тільки підвищила рівень відкритості у сфері державних закупівель, але й стала інструментом для зміцнення громадського контролю за діяльністю державних інституцій.

Крім того, важливою ініціативою є запуск платформи «Відкритий бюджет» [15], яка надає громадянам доступ до інформації про бюджетні витрати на державному та місцевому рівнях. Ця ініціатива дозволяє громадянам слідкувати за розподілом державних фінансів та аналізувати, наскільки ефективно використовуються кошти платників податків. Платформа є частиною ширшої ініціативи щодо підвищення прозорості державного управління,

яка реалізується за підтримки міжнародних організацій та антикорупційних структур.

На регіональному рівні політичні еліти також активно працюють над підвищенням відкритості політичних процесів через упровадження практики публічних консультацій. Наприклад, у межах реформи децентралізації місцеві громади отримали більше повноважень у розв'язанні питань місцевого значення. Політичні еліти на місцях все частіше залучають громадян до обговорення бюджету та місцевих ініціатив, що підвищує рівень участі громадян у прийнятті рішень.

Також варто зазначити, що Україна є активним учасником міжнародної ініціативи Партнерство «Відкритий уряд» [16], у межах якої політичні еліти зобов'язалися забезпечити доступ до публічної інформації, покращити прозорість державного управління та боротися з корупцією. Це включає ухвалення законодавства, що передбачає відкритий доступ до державних даних та контроль громадянського суспільства за виконанням державних програм і проєктів.

Проте, попри значний прогрес, залишаються певні виклики. Зокрема, політичні еліти іноді використовують інструменти відкритості як формальність, без реального залучення громадськості до процесу ухвалення рішень. Також існує проблема доступу до якісної інформації на рівні місцевих органів влади, де рівень прозорості часто є нижчим, ніж на загальнодержавному рівні.

Оптимізація співпраці між політичними елітами та громадянським суспільством є необхідною умовою для зміцнення демократичних інститутів в Україні. У сучасних умовах, коли країна зіштовхується з викликами, пов'язаними з політичними, соціальними та безпековими кризами, важливим завданням є побудова ефективного механізму взаємодії між політичною владою та громадськими організаціями. Співпраця повинна ґрунтуватися на принципах прозорості, підзвітності та інклюзивності, що сприятиме залученню громадянського суспільства до процесу ухвалення рішень.

Таблиця 4 систематизує рекомендації щодо ефективної співпраці політичних еліт і громадянського суспільства.

З упровадженням усіх цих заходів прогнозується покращення якості законодавчих ініціатив, що краще відображатимуть інтереси різних соціальних груп. Також очікується підвищення довіри до державних інститутів через упровадження системи звітування політичних еліт перед громадськістю. Залучення громадських організацій до процесу прийняття рішень дозволить глибше враховувати соціальні потреби, що сприятиме зміцненню демократичних інститутів. Водночас активізація громадянського суспільства у сфері контролю за виконанням політичних рішень дозволить забезпечити більшу прозорість та відповідальність політичної влади.

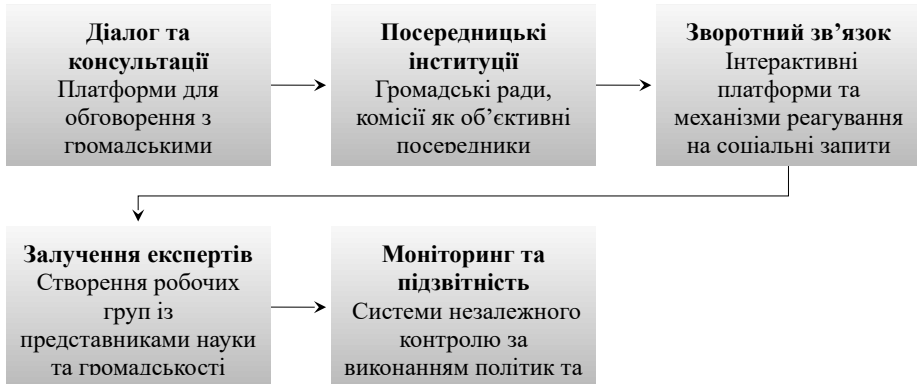
Таблиця 4

Пропозиції щодо оптимізації співпраці між політичними елітами та громадянським суспільством

Сфера співпраці	Рекомендації для політичних еліт	Рекомендації для громадянського суспільства
Законодавча діяльність	Створення відкритих платформ для обговорення законопроектів	Активна участь у законодавчих консультаціях
Прийняття рішень	Регулярне проведення публічних консультацій	Забезпечення якісної експертизи та аналітичних матеріалів
Контроль за виконанням законів	Упровадження системи звітування перед громадськістю	Моніторинг виконання законодавства та адвокація
Політична участь	Спрощення процедур громадської ініціативи	Залучення нових соціальних груп до процесів ухвалення рішень
Інформаційна прозорість	Підвищення відкритості політичної інформації	Підготовка аналітичних звітів для підвищення обізнаності суспільства
Інституційний діалог	Розширення можливостей для діалогу з громадянським суспільством	Створення мережі громадських організацій для взаємодії з владою

Очікується, що запровадження відкритих платформ для діалогу та експертної підтримки громадських організацій сприятиме створенню інклюзивного та результативного механізму взаємодії, що позитивно вплине на стабільність демократичного розвитку України. На рис. 1. запропоновано модель взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством, яка вдосконалюватиме їхню співпрацю та забезпечить стійкість такої взаємодії в умовах криз та соціальних трансформацій.

Рис. 1. Модель взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством

Джерело: сформовано автором

Запровадження цієї моделі дозволить не лише підвищити рівень залученості громадянського суспільства до політичного процесу, але й забезпечити систематичний моніторинг та корекцію політичних рішень у режимі реального часу. Головною перевагою є те, що модель створює довгострокову інфраструктуру для ефективної взаємодії, що працює незалежно від зміни політичних еліт чи соціальних умов. Зокрема, вона дозволить забезпечити відкритість та прозорість процесу ухвалення рішень, уникнути закритості влади від суспільства, що посилить довіру до державних інституцій. Інституційний посередник забезпечить стабільний канал комунікації навіть в умовах криз, а експертні групи та контрольні механізми гарантуватимуть якість і ефективність рішень, що приймаються.

Висновки

У ході дослідження було встановлено, що політичні еліти відіграють ключову роль у формуванні громадянського суспільства в Україні. Вони визначають вектор суспільних трансформацій і впливають на процеси демократичного розвитку, інституційного зміцнення та громадської участі. Разом із тим розвиток громадянського суспільства в Україні стикається з низкою проблем, серед яких домінують недовіра до політичних інститутів,

нерозвиненість демократичних традицій і обмежена участь громадян у процесах прийняття рішень. Особливу роль у цих процесах відіграє вплив олігархічних груп, які стримують демократичні перетворення та обмежують інституційну взаємодію між владою та громадськими організаціями.

Важливим є також питання прозорості у діяльності політичних еліт. Попри впровадження окремих ініціатив, таких як платформи громадських консультацій та системи електронного уряду, їхнє використання часто має формальний характер, що обмежує реальне залучення громадськості до політичних процесів. Проблемою залишається залежність політичних еліт від корпоративних інтересів, що гальмує процеси реформування та сприяє відтворенню корупційних практик.

Для оптимізації співпраці між політичними елітами та громадянським суспільством необхідно розширювати прозорість процесів прийняття рішень та залучати громадські організації до активної участі в цих процесах. Це може бути досягнуто через створення більш інклюзивних інструментів громадської участі, спрощення процедур громадських ініціатив і підвищення ролі громадськості у моніторингу діяльності державних інституцій. Окрім того, важливо розробляти механізми, які б сприяли відкритому діалогу між політичними елітами та громадськими організаціями, що дозволить підвищити рівень довіри до політичних інститутів та забезпечити стабільне демократичне управління.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі конкретних механізмів взаємодії політичних еліт та громадянського суспільства в умовах посилення демократичних процесів. Особливу увагу варто приділити дослідженню цих механізмів в умовах воєнних конфліктів, політичної нестабільності та все більших викликів для демократії.

Список посилань

1. Волківський М. Громадянське суспільство в Україні: особливості формування і роль у становленні держави. Політичне життя. 2024. С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.2> (дата звернення: 20.09.2024).
2. Лисянський П., Ястребова В. Створення рф квазідержавних утворень як інструмент дестабілізації політичної ситуації України. Вісник Львівського університету. Серія філос. -політолог. студії. 2022. Вип. 45. С. 151–160. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Lankina T., Libman A. Soviet Legacies of Economic Development, Oligarchic Rule, and Electoral Quality in Eastern Europe's Partial Democracies: The Case of Ukraine. *Comparative Politics*. 2019.

- Vol. 52.1, P. 127–176. DOI: <https://doi.org/10.5129/001041519X15624348215945> (дата звернення: 20.09.2024).
4. Маргулов А. Регіональні політичні еліти: пострадянський устрій української політики. Українознавство. 2023. Вип. 4 (89). DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293365](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293365) (дата звернення: 20.09.2024).
 5. Науменко О. Вплив виборчого процесу на механізми інкорпорації політико-управлінської еліти України. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2020. Вип. 22 (29). С. 129–137. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34142> (дата звернення: 20.09.2024).
 6. Березовська-Чміль О., Приймак О. Специфіка формування регіональних політичних еліт в Україні. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2019. Вип. 13. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5402/5746> (дата звернення: 20.09.2024).
 7. Кельман М., Кристиняк М. Теоретичні засади взаємодії еліти та громадянського суспільства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. Вип. 2 (26). С. 62–65. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretichni-zasadi-vzajemodiyi-eliti-ta-gromadyanskogo-suspilstva/viewer> (дата звернення: 20.09.2024).
 8. Дроботун Д. Періодизація формування політичної еліти в Україні у контексті дії медіачинника. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2022. Вип. 91. С. 182–194. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/State%20and%20Law.%20Issue%2091.pdf#page=182> (дата звернення: 20.09.2024).
 9. Грущинська Н. Модернізація системи політико-адміністративного управління та розвитку громадянського суспільства в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72) № 3. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/01> (дата звернення: 20.09.2024).
 10. Hendriks C., Lees-Marshment J. Political leaders and public engagement: The hidden world of informal elite–citizen interaction. Political Studies. 2019. Vol. 67(3). P. 597–617. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032321718791370> (дата звернення: 20.09.2024).
 11. Степаненко О. Політична еліта в Україні в добу трансформаційних змін: кризові явища та перспективи їх подолання. Hileya:

- Scientific Bulletin. 2020. Вип. 156. URL: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A1%3A20389153/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A144513514&crl=c> (дата звернення: 20.09.2024).
12. Клочко А. Розвиток механізму взаємодії політико-управлінської еліти і громадянського суспільства у процесі модернізації публічного управління в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. Вип. 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.100> (дата звернення: 20.09.2024).
 13. Bader M. Decentralization and a risk of local elite capture in Ukraine. Decentralization, Regional Diversity, and Conflict: The Case of Ukraine. Decentralization, Regional Diversity, and Conflict. Federalism and Internal Conflicts. 2020. P. 259–282. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-41765-9_9 (дата звернення: 20.09.2024).
 14. Prozorro — публічні закупівлі. Prozorro. 2024. URL: <https://prozorro.gov.ua/uk> (дата звернення: 20.09.2024).
 15. Відкритий бюджет. OpenBudget. 2024. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2024).
 16. Партнерство «Відкритий уряд». Про ініціативу. Урядовий портал. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada> (дата звернення: 20.09.2024).

References

1. Volkovskiy, M. (2024) Civil society in Ukraine: formation features and role in state development. *Politychne Zhyttia*, 12–20. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.2> [in Ukrainian].
2. Lysianskyi, P. & Yastrebova, V. (2022). Creation of RF quasi-state formations as an instrument of political destabilization in Ukraine. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filozofsko-Politologichni Studii*, vol. 45, 151–160. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18> [in Ukrainian].
3. Lankina, T. & Libman, A. (2019) Soviet Legacies of Economic Development, Oligarchic Rule, and Electoral Quality in Eastern Europe's Partial Democracies: The Case of Ukraine. *Comparative Politics*, vol. 52(1), 127–176. DOI: <https://doi.org/10.5129/001041519X15624348215945> [in English].
4. Margulov, A. (2023). Regional political elites: post-Soviet structure of Ukrainian politics. *Ukrainoznavstvo*, vol. 4(89). DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293365](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293365) [in Ukrainian].

5. Naumenko, O. (2020). The influence of the electoral process on the mechanisms of incorporation of the political-administrative elite of Ukraine. *Naukovyi Chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Seriiia 22: Politychni Nauky ta Metodyka Vykladannia Sotsialno-Politychnykh Dystsyplin*, vol, 22(29), 129–137. Retrived from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34142> [in Ukrainian].
6. Berezovska-Chmil, O. & Pryimak, O. (2019). Specifics of forming regional political elites in Ukraine. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Politolohiya*, vol. 13. Retrived from <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5402/5746> [in Ukrainian].
7. Kelman, M. & Krystyniak, M. (2020). Theoretical foundations of elite and civil society interaction. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politehnika". Seriiia: Yurydychni Nauky*, vol, 2(26), 62–65. Retrived from <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretichni-zasadi-vzaemodiyi-elitita-gromadyanskogo-suspilstva/viewer> [in Ukrainian].
8. Drobotun, D. (2022). Periodization of political elite formation in Ukraine in the context of media influence. *Derzhava i Pravo. Yurydychni i Politychni Nauky*, vol, 91, 182–194. Retrived from <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/State%20and%20Law.%20Issue%2091.pdf#page=182> [in Ukrainian]
9. Hruschynska, N. (2022). Modernizatsiia systemy polityko-administratyvnoho upravlinnia ta rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Modernization of the political-administrative management system and civil society development in Ukraine]. *Vcheni Zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Publichne Upravlinnia ta Administruvannia*, vol. 33(72), No. 3. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/01> [in Ukrainian]
10. Hendriks, C. & Lees-Marshment, J. (2019) Political leaders and public engagement: The hidden world of informal elite–citizen interaction. *Political Studies*, vol. 67(3), 597–617. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032321718791370> [in English].
11. Stepanenko, O. (2020). Political elite in Ukraine during transformational changes: crises and perspectives. *Hileya: Scientific Bulletin*, vol, 156. Retrived from <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Aagcd%3A1%3A20389153/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Aagcd%3A144513514&crl=c> [in Ukrainian].
12. Klochko, A. (2021). Development of the mechanism of interaction between the political-administrative elite and civil society in the modernization process of public governance in Ukraine. *Derzhavne*

- Upravlinnia: Udoskonalennia ta Rozvytok, vol, 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.100> [in Ukrainian]
13. Bader, M. (2020). Decentralization and a risk of local elite capture in Ukraine. *Decentralization, Regional Diversity, and Conflict: The Case of Ukraine. Decentralization, Regional Diversity, and Conflict. Federalism and Internal Conflicts*, 259–282. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-41765-9_9 [in English].
 14. Prozorro (2024). Public procurement. Retrived from <https://prozorro.gov.ua/uk> [in Ukrainian].
 15. OpenBudget (2024). Open Budget. Retrived from <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].
 16. Pidtrymka Viddkytogo Uriadu (2024). Partnerstvo “Vidkryti Uriad”. Retrived from <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada> [in Ukrainian].

Oleksandr Nazarchuk

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Doctoral student

Taras Shevchenko Kyiv National University, (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-2616-6020>

e-mail: a_nazarchuk@ukr.net

POLITICAL ELITES AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Abstract

The article explores the key role of political elites in shaping civil society in Ukraine. It analyzes the impact of political elites on the development of democratic institutions, their ability to engage in institutional interaction with civil organizations, and their participation in ensuring democratic transformations. It is established that political elites act as key agents determining the direction of political transformations. However, their influence is often accompanied by challenges such as corporate interests, corrupt practices, and limited transparency in decision-making processes.

The stages of the development of political elites since Ukraine's independence are examined. In the early stages, they consisted of former post-Soviet cadres, which slowed the democratization process. After the Orange Revolution, and especially following the 2014 Revolution of Dignity, the political elite underwent a renewal, contributing to greater transparency and openness in decision-making. The study reveals that the influence of oligarchic structures remains a significant factor that complicates the implementation of reforms.

The role of public consultations and open meetings with the public in the democratization of political processes is analyzed. It is found that these mechanisms are important for engaging citizens in key political decision-making, but their effectiveness is often limited by the internal pressure of political elites' interests.

The research concludes that sustainable democratic development requires further improvement of mechanisms for citizen participation in the political process, increased transparency and accountability of the government, and enhanced public oversight of political elites. It is suggested that digital platforms be more actively

utilized for interaction between the government and the public, which would not only expand opportunities for citizen participation in political life but also provide timely feedback between the authorities and civil society. It is identified that such platforms could serve as effective tools for improving transparency in decision-making processes, promoting the openness of political elites, and strengthening public control over their activities.

It is argued that achieving sustainable democratic development necessitates balancing the interests of political elites and civil society by creating inclusive mechanisms for discussion and decision-making. The article concludes that future research should focus on examining specific mechanisms of interaction between political elites and civil society and analyzing their effectiveness during political crises.

Keywords: social responsibility, political leadership, institutional development, democratic processes, civic engagement, political elites.

Стаття надійшла до редакції 11.11.24

© Назарчук О. М., 2024